

Владаца Стоканић

Милош Ковачевић:
Стил и језик српских писаца,
Београд: Завод за уџбенике, 2015, 303 стр.

1. Лингвостилистика или дескриптивна стилистика обележава почетак модерне стилистике. Њен историјат кроз европску и српску културу приказао је у својим радовима – *Стилске фигури и лингвостилистика* и *Анализа Шанићеве њесме „Вече на Шкољу” и развојни њушеви лингвостилистике код Срба* - Милош Ковачевић. Мада се као посебна лингвистичка дисциплина, са јасно детерминисаним предметом анализе, формира тек почетком 20. века, зачеци стилистике називу се у античкој Грчкој, код Аристотела. Облик говора (lexum) биће дуго обухваћен теоријом стилских фигура (науком о оратору), која ће партиципирати у реторици и поезици. Научну стилистику у србистику уводи Богдан Поповић 1914. године. Ово је период буђења лингвостилистичких идеја код Срба, од којих је значајан случај удруживања Бајијеве дескриптивне стилистике са генетичком. Стилистика је у нашој лингвистици током 20. века дуго била нормативно-проскриптивног типа, па није могла показати сав свој потенцијал, што је промењено у последњим деценијама прошлог столећа, када се теоријске поставке почињу примењивати у књижевним текстовима, па она добија дескриптивни карактер.

2. Прогресивном развоју стилистике у србистици доприносе лингвостилистичка истраживања и достигнућа наших стручњака из ове области. Последњих деценија се својим преданим радом истиче професор Милош Ковачевић. Своју делатност у овој дисциплини поменути лингвиста започиње јасним одређивањем лингвостилистичких појмова, у својим иницијалним публикацијама, односно утврђивањем метајезика дескриптивне стилистике. Резултати овог

подухвата омогућили су му микроконтекстуални приступ анализи српске књижевности.

3. *Стил и језик српских писаца* представља последње у низу дела у којима се Ковачевић бави анализом стилематично-стилогене структуре књижевноуметничких текстова. Аутор издваја естетски најрелевантније стилске особености писаца и приступа им адекватном лингвостилистичком методом. Поступак опсервације укључује структурално рашчлањивање стилема и посматрање његовог функционисања у одређеном контексту. Ковачевић стилемом назива сваку стилски структурирану форму језичке јединице, која је носилац њене стилистичке и структурно-стилистичке информације. Настаје поступком семантичког, структурног или структурно-семантичког онеобичајења општеупотребне јединице. Све стилске фигуре су стилеми. Њихове карактеристике су детерминисане моделима фигура, који су утврђени још у античкој реторици. Индивидуалност песника огледа се у њиховом оживљавању у делу. Ковачевић у својим лингвостилистичким радовима презентује одговарајући фигуративни модел и његову функционалну вредност у одређеном књижевноуметничком тексту. Писац, сходно контексту, одабира реторичку фигуру којом се служи, а њена стилогеност зависи од умешности ствараоца и исказује његову индивидуалност. Пошто се у зборнику *Стил и језик српских писаца* узимају у обзир језичко-стилске карактеристике појединих писаца различитих епоха, постигнути резултати улазе у домен генетичке стилистике.

4. *Стил и језик српских писаца* је зборник радова које је Ковачевић излагао на научним скуповима и округлим столовима, или који су објављени у неком од тематских зборника. Десет научних текстова подељено је према предмету интерпретације на стилистику поезије и стилистику прозе, што је и графички обележено. У сваком од њих налази се једнак број радова, различитог обима. Док се поетским делима прилази са микростилистичког плана, прозни дискурс се, због његовог обима, изучава из перспективне целине књижевноуметничког остварења (макростилистички план). Одабир писаца није условљен књижевноисторијском епохом нити следи хронолошки распоред у зборнику. Анализирана дела обухватају период од романтизма до савремене књижевности, што представља време интензивног развоја

стандардног српског језика вуковског типа. Фокус истраживања је ипак на писцима новије генерације, јер је више од половине зборника посвећено њиховом стваралаштву. Овај поступак аутора веома је значајан, јер показује богатство стилистичких могућности које поседује савремени српски језик.

5. Радовима претходи уводна напомена аутора у којој образлаже оправданост примене стилематично-стилогеног модела стилистичке анализе, као и неопходност њеног комбиновања са неким нестилистичким критеријумима. Финални део зборника садржи Библиографску забелешку, Индекс имена, Цитирану литературу, као и Податке о аутору.

6. Први рад односи се на стваралаштво Петра Петровића Његоша, чијој је лингвостилистичкој анализи аутор и раније приступао. Разлог томе свакако је у богатству Његошевог језика, који је демонстрирао неслућене могућности у употреби једног језичког ентитета. Овог пута Ковачевић указује на фигуративно-кохезионе паралелизме у Његошевој песми *Мусао*, који су иманентни чинилац у њеној стилистичкој надградњи. Прихватајући Јакобсоново тумачење поетског језика, Ковачевић закључује да се „паралелизам јавља конструкционим начелом формалне и семантичке структуре [ове] пјесме у цјелини и њених компонената”. Овај принцип реализује се разноврсним изражајним поступцима, превасходно синтаксостилемама. Поред синтаксичких фигура за које Ковачевић каже да настају искључиво операцијом пермутације компонената (анастрофа, хипербатон, пролепса), у песми су присутне и оне које уз поступак трансмутације комбинују поступак адјункције, односно додавања — анафора, епифора, мезофора, мезоанафора; епизеукса, епаналепса, хијазам. Синтаксички паралелизам усаглашен је са семантичким паралелизмом, који се реализује редупликацијом јединица које ступају у различите лексичке односе. Аутор у закључку експлицира да се принцип паралелизма, односно еквивалентности, доследно „остварује и на структурно-синтаксичком и на структурно-семантичком плану” песме у целини, из чега проистиче њено значење, до кога су дошли књижевни критичари. Лингвостилистичка анализа структурно-кохезивних односа у песми *Мусао*, коју је Његош написао у 19. веку, у време културне револуције код Срба, потврђује да је ондашњи српски народни језик имао могућност

изражавања културног мишљења, те је с правом ушао у основицу његовог стандардног идиома.

7. Други рад бави се тумачењем поетске метафоре код Бранка Миљковића. Овај неосимболиста, за кога је критика утврдила да изграђује своју метафизику у тесној повезаности с поетиком, у песничком остварењу *Кријивика метафоре* излаже своје поимање овог књижевног термина. У првом поглављу свог рада Милош Ковачевић спроводи лингвостилистичку анализу структурно-кохезивних односа у овој песми. У следећем прави дистинкцију између поетског језика и осталих облика језичког изражавања. Пошто се метафора сматра иманентним чиниоцем песничког језика, у следећем одељку се концизно излажу основне теорије метафоре. Тематско-семантичка анализа песме образлаже која од наведених теорија лежи у основи Миљковићевог поимања ове стилске фигуре. У последњем поглављу Ковачевић изводи закључак о важности метафоре као најбитнијег својства не само поетског језика него и језика као другостепеног моделативног система уопште.

8. У трећем раду Милош Ковачевић приказује једну песму Алека Вукадиновића у дискурсној анализи. Најпре се указује на основне критеријуме дискурсне анализе, који су неподводљиви под стилистику. Аутор образлаже одсуство диференцијације између појмова текст и дискурс, односно процеса дискурсне и текстуалне анализе у свом раду. Предмет интерпретације представља Вукадиновићев поетски текст *Јуџирима блајим, њоејским вечерима*, који се детерминише као затворен, стилистички маркирани дискурс. Лингвостилистичка анализа ове песме остварује се, према речима аутора, кроз сагледавање њене језичко-семантичке и језичко-формалне структуре, које су међусобно комплементарне. Из ње проистиче закључак да су основни принципи изградње кохезионе и кохеренцијске структуре овог поетског дела еквивалентност и паралелизам, чиме се афирмише Јакобсоново тумачење поетске функције језика. Ковачевић истиче да је анализа песме потврдила „многе до сада изречене судове о суштинским карактеристикама поезије Алека Вукадиновића”, који се превасходно односе на песничково угледање на стваралаштво Момчила Настасијевића. Томе доприноси објективност његовог приступа обради дела и поузданост података до којих долази.

9. Четврти рад представља лингвостилистичку анализу једине Принципове песме *Умирање*. У уводном делу Ковачевић указује на услове и околности њеног настанка, који су нераскидиво повезани са садржајем песме и истичу патриотизам као њену доминантну карактеристику. Значај свог истраживачког подухвата Милош Ковачевић види у томе што се овом поетском дискурсу није у прошлости посвећивало довољно пажње у лингвистичким и књижевним круговима. Зато он своју анализу детаљно примењује и на плану стилематичности и на плану стилогености. Изометричност и хетероримност строфа представљају један од композиционих начела песме, који је усаглашен са њеном тематском структуром. То је само један од сегментата који су, по Ковачевићевом мишљењу, носиоци стилогене функције у овом поетском тексту.

10. Песма *Принцип* Ђорђа Сладоја, која је предмет анализе у петом раду, тематско-мотивски је повезана са поетским делом интерпретираним у претходном тексту. Циљ њене обраде је да се утврди однос између поетских и истинитих елемената у њој. Рад се састоји из два поглавља. У првом се износе историјске чињенице и личности, на које Сладоје упућује метонимијом. Друго се односи на утврђивање поетске истине у њој. Оно започиње навођењем пет главних модела истине која постоје у књижевности, и које имплицира посматрани поетски дискурс. Присуство фигуративног модела истине доказује се структурно-синтаксичком и структурно-семантичком анализом песме. Доминантним кохезивним принципом аутор детерминнише принцип контрастног паралелизма, односно контрастне еквивалентности, чиме остаје доследан Јакобсоновом учењу. На крају, Ковачевић закључује да је истинитост у овој Сладојевој песми двострука: референцијална и поетска. Оне се „разилазе начином своје презентације, јер се не изражавају истим језиком”.

11. Преосталих пет радова представљају анализу прозних текстова. У првом од њих, Ковачевић се бави стилематичношћу раченице Радована Белог Марковића у збирци прича *Живчана јайија*. Овај рад се састоји из шест посебно насловљених одељака. У уводном се приступа сагледавању структурних, жанровских и лингвистичких особености збирке, као и уопште поетике Белог Марковића, у којој значајну функцију има начин служења језиком. Аутор се прихвата обавезе да укаже на вредност Марковићевих синтаксостилема, од-

носно на језичко-стилску специфичност његових реченица. У другом поглављу посматрају се основе реченичне стилематичности, односно начини њиховог структурног онеобичајења. Ту спадају „три доминантна структурно-семантичка типа онеобичајења”, односно „три начина остварења стилематичности формалне и/или значењске структуре реченице”, од кога је сваком посвећено посебно поглавље. Најособенији начин њихове стилистичке надградње јесте употреба реченичних неологизама, које аутор назива реченичним белизмима. Он се најпре ограђује од мишљења да неологизам може бити само лексички и синтагматски, и дефинише појам структурно-семантичког неологизма. Белизам представља индивидуално-ауторски неологизам Белог Марковића. Као најфреквентнији белизам Милош Ковачевић издваја специфичну употребу заменичког прилога ТАМО, за који каже да га писац „у његовом стандарднојезичком значењу и функцији ријетко користи [...] Али га зато врло, врло често користи у *ширинаесїї исказних (реченичних) њодмодела* и у функцији разбијања хронотипа ради укрштања двију приповједачких тачака гледишта, чиме се остварује нараторски договор, као ’говор у говору’”. Други начин постизања појачане изражајности реченице јесте употреба стилематичне лексике. Она се превасходно односи на лексичке неологизме Белог Марковића, али и на нестандартну лексику (разговорни језик, дијалектизми) и архаизме који су присутни у тексту. Аутор указује на графичко решење којим се писац служио при њиховој употреби и на функцију коју остварују. Пети одељак упућује на ред речи као основ стилематичности реченице „унутар кога се као најдоминантнији поступци издвајају положај глаголске енклитике и поступак пермутације атрибута у оквиру супстантивне конгруентне или неконгруентне синтагме”. У закључку се сумирају резултати истраживања и даје се кратак приказ рада. Милош Ковачевић се у обради служио својим богатим стваралачким искуством, у коме показује завидно познавање различитих области лингвистике и књижевности. Бели Марковић је специфичним насловом своје збирке хтео да истакне битност језика као структурног елемента дела, што је управо Ковачевић као добар лингвиста могао да уочи и адекватно опише.

12. Доживљеност је језичко-стилска доминанта у приповедачкој прози Вељка Петровића, па је она предмет лингвостилистичке

анализе у седмом раду ове књиге Милоша Ковачевића. Она се особито изражава двама типовима језичких јединица: морфосинтаксичким, где спадају „лични глаголски облици са семантиком доживљености” (аорист, имперфекат и плусквамперфекат); и стилистичко-синтаксичким, које чине „конструкције доживљеног туђег говора” (управни говор и слободни неуправни говор). Рад се састоји из девет одељака, јер се сваком сегменту анализе посвећује посебна пажња. У уводном делу аутор полази од општих карактеристика приповедне прозе Вељка Петровића, које су установљене у поетици, да би реализацијом дедуктивног методолошког поступка посведочио о њиховом присуству у интерпретираном материјалу и приступио обради једне од њих. Излагању о специфичности јединица које су носиоци доживљености, претходи сагледавање њихове вредности у стандардном идиому и њиховог међусобног односа. Дакле, полази се од општепознатих чињеница, па Ковачевићев научни метод карактерише разложност и објективизам.

13. Рад о трима приповедачким стилско-језичким карактеристикама Ранка Павловића почиње упознавањем са овим писцем и његовим богатим стваралштвом. У истом, уводном поглављу, указује се и на предмет обраде, односно стилско-језичка својства која ће бити анализирана у делу. Свако од њих везује се за одређени прозни дискурс, као његова доминанта. Подстицај овом истраживању јесте питкост Павловићеве реченице, која још увек није добила одговарајућу разраду. У првој приповеци *Библиоџекар и књиџа* јавља се реитерација као кохезионо композиционо начело приче. Педантно изведена анализа ове стилско-језичке особине ствара илузију поновног читања дела, јер Ковачевић даје разложна објашњења за поступке јунака, чиме омогућава да се проникне у психолошко стање лика и да се читалац поистовети са њим. Друга особина која се намеће као доминантна у Павловићевом опусу, јесте кумулација као основ контрастног композиционог начела. Она је присутна у приповеци *Човјек с шерешом*, где је супротстављеност успостављена између колективног јунака и појединца у делу. Изградња њихових портрета постигнута је кумулирањем разноврсних синтаксичких јединица: простих глаголских предиката и предикатских апозитива. У приповеци *Камин* интерференција типова туђег говора јавља се као основно структурно начело велике стило-

гене вредности. Ово својство текста, како примећује Ковачевић, сагласно је халуцинацији као „теми предсмртних проживљања” главног јунака. Свакој наведеној стилско-језичкој особини посвећен је посебни одељак. Прелаз међу њима је природан и логичан и заснива се на присуству наведених особина у бар две обрађене приповетке.

14. Претпоследњи рад посвећен је бисемији као доминантној карактеристици језика и стила Горана Петровића у роману *Исиод шаванице која се љуси*. Анализа почиње жанровским и структурним одређењем књижевног дела. Затим се излаже начин приступања појави која је предмет рада. Он подразумева интерпретацију главних ликова, особито папагаја Демократије, будући да је реторика његовог имена звучна и њена двозначност у делу представља основну семантичку доминанту романа. Ковачевић се задржава на појму лексичке двозначности уопште и скреће пажњу на њено значајно присуство у делу. Лексема „демократија” особито је интересантна, јер се бисемија коси са једнозначношћу термина, којима ова реч у стандардном језику припада. Анализа њена два значења („властито име папагаја и врста државног уређења”) и њихове интерференције, у исказима који су двосмислени, даје повод за одређивање идејних чинилаца у тексту. Вишезначност је постигнута, према ауторовом мишљењу, „различитим језичким техникама и поступцима, најчешће оним што стоје у подлози низа полисемичних стилских фигура и/или поступака”. Обради ове речи приступа се и сагледавањем њене употребе кроз историју друштва, особито у Титовој Југославији, из чега проистиче значајна порука дела— осуда Титовог социјализма, који карактерише апсолутистичка владавина појединца. Несрећна судбина јунака, која је проузрокована њиховим односом са папагајем, метафорички представља узалудност покушаја да се у југословенско и српско друштво уведе демократија.

15. Последњи рад у овом зборнику '*О досејкама и наивносћима из дечијег свети*' Јована Јовановића Змаја, лингвостилистички осветљава прозни део Змајевог опуса. У уводним пасусима хронолошки се излаже преглед публикација ових краћих форми хумористичког карактера, уз афирмацију песника као одличног познаваоца дечијег духа. Милош Ковачевић има за циљ да разоткрије језичко-стилске механизме творбе дечијих досетки, „односно структурно-семантич-

ку специфичност дјечјих у оквиру досјетки уопште”, што постиже њиховим упоређивањем са афоризмима, вицевима и шалама одраслих. Њихова особеност заснива се на наивности дечијег поимања света, односно његовој природности и неусиљености, којој је у основи аналошки начин мишљења. Хумор је општа карактеристика досетки. Оно што детерминише хумор дечијих исказа јесте њихова спонтаност и одсуство интенционалности, и у дефиницијама хумора може се подвести под теорију инконгруентности. У дечијим досеткама су присутни особити језички механизми који им дају статус досетки, а који су засновани на лексичко-семантичким категоријама неологичности, полисемије, синонимије, хомонимије, хомотоније и паронимије. Њихов хумористични ефекат проистиче из другачије употребе истих лексема код одраслих и деце, односно различитог разумевања објективне реалности.

16. Лингвостилистички радови који су обухваћени књигом *Стил и језик српских писаца* представљају значајан допринос дескриптивној стилистици српског језика. Узимајући у обзир дијахрони и синхрони план, Милош Ковачевић показује колико су изражајне могућности српског језика богате. Сваком дискурсу прилази пажљиво и поступно, уз примену хеуристичког приступа. Књижевне и лингвистичке термине адекватно тумачи у самом тексту или фуснотама, понекад и шире, као у случају метафоре и слободног неуправног говора. Аутор често води дијалог са значајним именима из науке, указујући на предности и недостатке њихових гледишта, уз истицање сопственог мишљења, које је резултат значајног искуства и марљивог рада. Свака тврдња је јасно образложена. Унето је обиље примера из књижевноуметничких текстова која су предмет обраде. На крају сваког текста сумирају се закључци до којих се дошло. Сви радови унети у књигу примери су добрих научноистраживачких дела. Доприносе развоју савремене српске књижевности, јер се у њима издвајају дела која се могу сматрати узорним.